

IN VINO VERITAS: VÍNO V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Petr Bělovský

Crimen vini nullum est, sed culpa bibentis.
– Dicta catonis 2, 21

Známé rčení o pravdě a víně nacházíme v psaných pramenech poprvé u Plinia staršího, jenž ho ve své knize *Historia naturalis* uvádí jako již jemu známé staré přísloví. Nečiní tak ovšem se záměrem víno oslavovat a velebit, nýbrž právě naopak. V kapitole věnované vínu a opilství Plinius varuje před důsledky pití vína. Nabádá k opatrnosti odstrašujícími příklady, kdy „pod vlivem vína jeden prozradil obsah své závěti, jiný zas v tomto stavu vykl věty, které jej stály život.“ „Kolik mužů musí ještě zemřít,“ volá zoufale Plinius a varuje: *volgoque veritas iam attributa vino est* – „všeobecně se pravda spojuje s vínem.“⁶⁸ A dodává „pití vína působí snad i na vzrůst občanských válek“.

Víno již odpradávná není pouze nápojem, ať už lidí či bohů. Je neméně také symbolem, fenoménem, legendou, ale též metlou a hříchem. Víno však vždy spojovalo. Nad vínem se setkávali přátelé, umělci, filozofové, státníci, vojevůdci, stejně jako řadoví vojáci, řemeslníci či otroci. Hledali v něm útěchu, inspiraci, smysl života i pravdu.

Zmínky o víně a jeho pití nalezneme již v nejstarší dochované antické literatuře, a to jak v dílech o zemědělství a přírodě, tak v zábavné literatuře, antických komediích i tragédiích. Antičtí autoři opakovaně uvádí, že pití vína bylo výhradní doménou mužů a že pití vína ženou mohlo být důvodem k rozvodu,⁶⁹ ba co hůře, i k jejímu usmrcení. Plinius zmiňuje případ (k jehož hodnověrnosti jsou historici spíše skeptičtí), kdy jakýsi Aegnatus Maetennus zabil svoji ženu, když odpečetila schránku klíčů od vinného sklepa.⁷⁰ Na jiném místě též autor píše, že Cato políbením zjišťoval, zda rty ženy nepáchnou vínem.⁷¹

Na tomto místě se však podíváme na víno v antické společnosti pohledem, který je vlastní právníkovi, zejména pak právnímu romanistovi, tedy zkoumáním prame-

⁶⁸ Plinius st. *Historia naturalis* 14, 22/28 (141): *tunc avidi matronam oculi licentur, graves produnt maritum, tunc animi secreta proferuntur. alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera elocuntur redditurasque per iugulum voces non continent – quam multis ita interemptis! – volgoque veritas iam attributa vino est. interea, ut optime cedat, solem orientem non vident ac minus diu vivunt.*

⁶⁹ Např. Aulus Gellius *Noct. Att.* 10, 23, 3 cituje Catona, jenž uvádí, že soudci trestali ženy za pití vína stejně přísně, jako za cizoložství. Obdobně Plin. *HN* 14, 13. Novodobé výzkumy však ukazují, že šlo spíše o společenskou konvenci zděděnou po dávných předcích (*mores maiorum*), než o realitu. Příkladem za všechny může být oslava svátku Bakchanálií, již se účastnily všechny společenské vrstvy, včetně žen, a spočívala v nezřízeném pití vína, viz Livius 39, 15, 9. K tématu dále viz MACCORMACK, G. Wine Drinking And The Roman Law Of Divorce. *Irish Jurist*, 1975, č. 10, s. 170 a násl.; RUSSELL, B. F. Wine, Women, and the Polis: Gender and the Formation of the City-State in Archaic Rome. *Greece & Rome*, 2003, Vol. 50, č. 1, s. 77–84.

⁷⁰ Plin. *HN* 14, 13.

⁷¹ PLINIUS STARŠÍ. *Kapitoly o přírodě*. Přel. František Němeček. Edice Antická knihovna. Praha: Svoboda, 1974, s. 137.

nů římského práva. Víno nalezneme prakticky ve všech pramenech římského práva. Již Zákon dvanácti desek z poloviny 5. století př. n. l. obsahoval ustanovení o náhradě škody za vytrhané opěrné tyče na vinici⁷² a v Justiniánově Kodexu z roku 529 n. l. nacházíme císařské konstituce z doby Diokleciánovy, upravující například regulaci cen vína.⁷³ My se však zaměříme pouze na jeden pramen, a to nejvýznamnější a nejbohatší, na Justiniánova Digesta, kde jsou zachyceny myšlenky představitelů klasické římské jurisprudence.

Nemůže nás tedy překvapit, že i v pramenech práva nalezneme zmínky o víně, a to dokonce hojně a ve značných detailech. Vždyť víno (lat. *vinum*, řec. *οἶνος*) představovalo jednu z nejvýznamnějších a nejběžnějších tržních konzumních komodit (vedle obilovin a oleje). Kromě běžných spotřebitelů nakupovali víno zejména obchodníci, kteří jej dál rozváželi a přeprodávali jak na trhu dalším obchodníkům, tak koncovým zákazníkům, zejména pak do hospod, krámků nebo přímo svým pravidelným odběratelům z domácností vyšších společenských vrstev. Prodejci byli buďto přímo samotní vlastníci vinic, nebo rovněž obchodníci, kteří víno dováželi často i ze vzdálených destinací.

Nákupem a prodejem zde popsáním se má však na mysli trh ve smyslu hospodářském. Ve smyslu právním vykazoval prodej vína značná specifika, jak vyplývá z pramenů římského práva, které zachycují právní stanoviska římské jurisprudence k množství právních otázek spojených s prodejem a nákupem vína.

Stanoviska antických právníků zachycená v Digestech se však rozhodně neomezují pouze na strohé informace o právní dispozici s vínem (zejména pak v rámci kupní smlouvy či u dědických odkazů). Nalezneme zde řadu zajímavých zmínek o kvalitě vína, ať už z hlediska jeho stáří, místním původu či odrůdě. Právník Ulpianus cituje stipulační formuli: „slibuješ mi dát sto amfor dobrého kampánského vína“ (*vini campani boni amphoras centum*).⁷⁴ Na jiném místě Proculus zmiňuje například *vinum surrentinum* (surentské víno);⁷⁵ *vinum amphorarium aminaeum Graecum* (amfory aminejské-ho a řeckého vína).⁷⁶

Dozvídáme se i o druzích, způsobu zpracování či konzumaci vína. Například v D. 33, 6, 9 pr. vyjmenovává Ulpianus, v souvislosti s vymezením předmětu dědického odkazu, různé nápoje, které se vyrábí buďto přímo z vína, či z hroznů, anebo se běžně dávají do souvislosti s vínem. Pokud zůstavitel odkáže „víno“ (*vinum*), bylo třeba určit, na které nápoje bude mít dědic nárok. Mezi „víno“ tak Ulpianus počítá zejména *oenomelum* (víno s příměsí medu, nejsladší ze všech vín: *dulcissimum vinum*), *passum* (víno ze sušených hroznů), *acinaticium* (jiný druh vína ze sušených hroznů).⁷⁷ Podobně právník Proculus vyjmenovává sladké vinné a jiné nápoje z hroznů či jiných plodů: fíků, datlí a sušených plodů.⁷⁸

⁷² D. 47, 3, 1 pr. (Ulp. 37 ad ed.).

⁷³ C. 4, 44, 2 (Diocletianus, Maximianus, a. 285) a 8 (Diocletianus, Maximianus, a. 293).

⁷⁴ D. 45, 1, 75, 2 (Ulp. 22 ad ed.).

⁷⁵ D. 33, 6, 16 pr. (Procul. 3 ex post. lab.).

⁷⁶ D. 33, 6, 16, 2 (Procul. 3 ex post. lab.).

⁷⁷ D. 33, 6, 9 pr. (Ulp. 23 ad sab.).

⁷⁸ D. 33, 6, 16, 1 (Procul. 3 ex post. lab.): *Cui dulcia legata essent, si nihil aliud testamento significetur, omnia haec esse legata: mulsum passum defrutum et similes potiones, item uvae ficos palmas caricas.*

Ulpianus ve svém výčtu naopak za *vinum* nepovažuje *mulsum* (kořeněné víno s medem; jiní autoři tento nápoj však běžně uvádí jako druh vína), *defrutum* (svařené víno s kořením a ovocem – to zdůvodňuje Ulpianus tím, že účelem svaření vína je hlavně konzervace ovoce), *conditum* (kořeněné víno), *cydoneum* (kdoulové víno) a přirozeně ani *acetum* (ocet).⁷⁹ Zvláště pak poslední, ocet se v Digestech objevuje často, a to v souvislosti s právními problémy působenými přeměnou vína na ocet. Římané, zejména z nižších společenských vrstev (zejména otroci), pili často levnější víno, které bylo kyselé či zoctovatělé, a proto take víno často silně sladili nebo kořenili.⁸⁰

Pro úplnost Ulpianus důsledně vylučuje z kategorie „vína“ také nápoje, které bychom dnes zcela jistě za víno nepovažovali, např. *zythum* (specialita některých provincií vyráběná z pšenice, krup nebo chleba), pivo (*cervesia, camum*) či *hydromelum* (medovina).⁸¹ Uzavírá však, že z hlediska právního určení se za *vinum* nakonec považuje vše, co *pater familias* za „víno“ určil ve své závěti (*quod vini numero pater familias habuit*).⁸²

Přístupme však nyní k právním souvislostem, při nichž klasičtí římscí právníci, hovoří o víně. V Digestech nejpodrobněji zpracovaná právní témata týkající se vína jsou dvě. Prodej vína a odpovědnost za škodu na prodaném víně, jíž se věnuje D. 18, 6 *De periculo et commodo rei venditae* (O odpovědnosti za nebezpečí a o prospěchu z prodané věci), a dále pak dědický odkaz, jehož předmětem je víno v D. 33, 6 *De tritico vino vel oleo legato* (O odkazu pšenice, vína nebo oleje), který dokonce uvádí víno ve svém názvu.

Věnujme se nejprve kupní smlouvě.

Amfory a dolia

Víno se ve starověkém Římě prodávalo v zásadě dvěma způsoby. Buďto v amforách (*vinum amphorae*), tedy v hlíněných nádobách se zúženým hrdlem, jejichž velikost i tvar umožňoval jejich poměrně snadnou manipulaci, anebo v podstatně větších speciálních nádobách zvaných *dolia* (sing. *dolium*; též *seriae* či *cupae*), které bývaly obvykle ze dvou třetin zapuštěny v zemi a zpravidla nebyly určeny k dopravě či manipulaci (s výjimkou lodní dopravy). Zatímco amfory byly nádoby o objemu přibližně 26 litrů (*amphora* se také stala měrnou jednotkou objemu kapalin – 26,26 litru; v pramenech i v tomto textu je proto nutno odlišovat amforu ve smyslu nádoby s vínem a pouhé jeho jednotky určující objem), *dolia* mohly mít objem až 1000 litrů.

V amforách se zpravidla prodávalo kvalitnější víno, zatímco *dolia* sloužila k prodeji většího množství obvykle méně kvalitního vína. Uskladnění prodaného vína v amforách umožňovalo podstatně lépe zabezpečit nádobu proti pronikání vzduchu a tím minimalizovat riziko zkažení vína. Amfory byly obvykle zazátkovány a zátka zalita

pryskyřicí. *Dolia* měla naproti tomu podstatně širší hrdlo, které neumožňovalo dostatečné zajištění proti pronikání vzduchu, a navíc byla používána opakovaně, zatímco amfory mohly být vyrobeny speciálně pro určitého zákazníka.

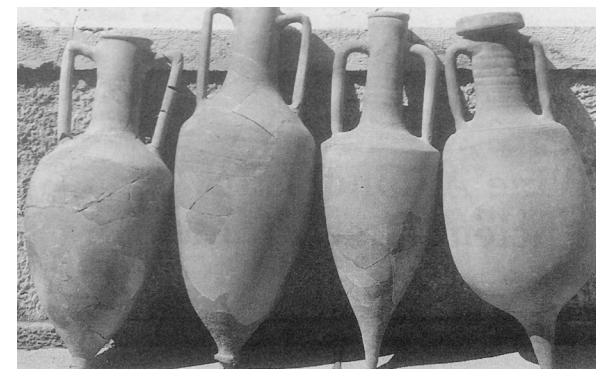
Rozdílné nádoby se používaly nejen pro samotný prodej, ale i pro dopravu a uskladnění vína. To potvrzují i v současnosti objevené vraky antických lodí, z nichž některé převážely množství amfor, zatímco jiné objemná *dolia*.

Prodej vína v amforách měl povahu prodeje individuálně určených věcí, tedy jednotlivých amfor. Pro perfekci smlouvy však musel být předmět dostatečně specifikován. Bylo tedy možné se dohodnout na prodeji např. určitých (konkrétních) dvou amfor falernského vína, nebo určitých dvou amfor vína z určitého sklepa.⁸³ Dohoda o prodeji např. sto litrů bílého vína bez dalšího určení však kupní smlouvu nezakládala, jelikož z pohledu římských právníků nebyla dostatečně určitá.

Jestliže bylo předmětem prodeje *vinum doliare* a smluvní strany vymezily předmět pouze cenou za jednotku (např. deset sesterciů za amforu, ve smyslu měrné jednotky), nebylo takové určení předmětu považováno za dostatečné. Prameny k takové situaci výslovně uvádí: *priusquam enim admetiatur vinum, prope quasi nondum venit*, „než dojde k odměření vína, je to téměř, jako by dosud nebylo prodané“.⁸⁴

Teprve odměřením vína, tedy fyzickým nalitím smlouveného množství vína do nádoby vyhrazené kupujícímu, bylo víno, jakožto předmět koupě, dostatečně určeno, čímž došlo k naplnění podmínek pro vznik smlouvy. Slova *prope quasi* (téměř jako by) odkazují na skutečnost, že kupní smlouva běžně vzniká v okamžiku konsenzu o předmětu a ceně. V uvedeném fragmentu Ulpianus dodává *post mensuram factam venditoris desinit esse periculum*, „po faktickém odměření prodávající přestává být odpovědný za náhodu“, z čehož vyplývá, že Ulpianus „jakoby neplatností“ má na mysli odpovědnost prodávajícího, jenž i nadále bude ručit za náhodu, „jako kdyby“ nedošlo k prodeji a tedy, že bez odměření nebude platit zásada *periculum est emptoris*.

Gaius výslovně uvádí, že při prodeji věcí určených podle druhu se okamžik perfekce smlouvy hodnotí někdy jako u individuálních věcí, tedy dle dohody na ceně a předmětu, v jiných případech pak teprve zvážením, změřením či spočítáním věcí. Pokud například obilí či olej byly prodány za jednotnou cenu (*per aversionem, uno pretio*) za celé množství (např. 50 sesterciů za 300 litrů), vznikne smlouva jako u individuálních věcí konsenzem. Ale při prodeji, kdy cena je stanovena podle jednotky (tedy určitou cenou za měrnou jednotku, aniž je ujednáno, kolik přesně vína se odměří; např. 5 sesterciů za litr) je podle mínění představitelů sabiniánské školy smlouva perfektní teprve samot-

Amphorae, různé druhy.

⁷⁹ D. 33, 6, 9 pr. (Ulp. 23 ad sab.).

⁸⁰ Například D. 33, 6, 9, 1 (Ulp. 23 ad sab.): *Si acetum quis legaverit, non continebitur legato acetum quod vini numero testator habuit*. „Jestliže někdo odkázal ocet, nebude součástí odkazu ocet, který zůstavitel označil za víno.“

⁸¹ D. 33, 6, 9 pr. (Ulp. 23 ad sab.).

⁸² Tamtéž.

⁸³ D. 18, 6, 5 (Paul. 5 ad sab.).

⁸⁴ D. 18, 6, 1, 1 (Ulp. 28 ad sab.).

Dolia v Pompeích.

ným odměřením předmětu prodeje, jako by smlouva měla suspenzivní podmínku.⁸⁵

Kupní smlouva tak byla v římském právu konstruována primárně pro prodej individuálně určených věcí, resp. věcí dostatečně určitých. Prodej genericky určených věcí, tak jak ho běžně známe dnes, tak římské právo neznalo.⁸⁶

Pakliže bylo víno prodáváno nebo bylo předmětem jiného právního jednání jako věc individuální, tedy v amforách, vyjadřovali se římské právníky k otázce, zda *amphora*, v níž je víno uskladněno, bude jeho příslušen-

stvím. To bylo důležité zejména při dědickém řízení, kdy zůstavitel, který jednostranně projevil svou vůli, již zemřel, a bylo tedy jeho vůli třeba interpretovat.

Pokud jde o vymezení možných nádob na uskladnění či přepravu vína Julianus uvádí, že pojem „nádob na víno“ (*vinaria vasa*) se používá pro vinařské nádoby (sloužící k lisování vína). Nádoby zvané *dolia* se tedy považují za nádoby na víno jen tehdy, pokud je v nich víno uskladněno, jelikož jinak mohou mít i jiné využití (např. pro uskladnění obilí). Totéž se týká i amfor, které se rovněž nepovažují za nádoby na víno, pokud v nich víno skutečně není.⁸⁷

Pokud jde o konkrétní případy dědického odkazu, ztotožňuje se Ulpianus s Celsovým názorem, že jestliže bylo víno předmětem dědického odkazu, budou nádoby na víno jeho příslušenstvím, a to i tehdy, jestliže to nebylo ve znění odkazu výslovně uvedeno. Předpokládá totiž, že zůstavitel by to tak chtěl (*voluerit accessioni esse vino amphoras*).⁸⁸ To se však týká pouze amfor (ve smyslu nádoby, nikoli měrné jednotky). V případě dolii to neplatilo, stejně jako v případě kožených měchů, v nichž bývalo rovněž víno skladováno.⁸⁹

Proculus v té souvislosti uvádí, že totéž se týká i prodeje. Amfory tedy budou příslušenstvím vína (obdobně také sudy), jestliže je v nich prodáno. Naproti tomu, *dolia*,

v nichž bude uskladněno prodané víno, se za jeho příslušenství nepovažují: *et scilicet id vendimus cum his amphoris et cadis: in dolia autem alia mente coicimus*.⁹⁰

Acor et mucor: Odpovědnost za zkysnutí a zkažení vína

Z hlediska hospodářského je víno především potravinou, čímž se řadí mezi věci, jejichž nákup představuje riziko z důvodu jejich krátké trvanlivosti. Jakkoli Římané již znali některé postupy, jak prodloužit trvanlivost vína (zejména pak byli obeznámeni s faktory, které mohou kvalitu vína zhoršit), přesto byly jejich technické možnosti v tomto směru oproti moderní době velmi omezené a z toho vycházelo i uvažování římské jurisprudence při formulování principů odpovědnosti při prodeji vína.

V římském právu není přechod odpovědnosti za zničení, poškození či ztrátu předmětu prodeje nezbytně závislý na převodu vlastnictví, který se uskutečňuje zejména tradicí.⁹¹ Pokud jde o translační účinky prodeje, vzniká perfekcí smlouvy prodávajícímu pouze povinnost předat kupujícímu věc (*habere licere*). Než k tomu ovšem dojde, stojí římské právo na základní zásadě *periculum est emptoris*,⁹² náhoda postihuje kupujícího, s tím, že smluvní strany se mohou od této zásady smluvně odchýlit.⁹³ Tato zásada vyjadřovala pravidlo, že perfekcí smlouvy přechází na kupujícího odpovědnost za škodu na předmětu koupě, pokud k ní došlo následkem *vis maior*, tedy události, kterou ani jedna ze smluvních stran nemohla předvídat a nemohla jí ani jakkoli předejít. Prodávající, který dosud nepředal předmět prodeje, se tedy zbavoval odpovědnosti za náhodné zničení věci a nadále ručil (nebylo-li ujednáno jinak) pouze za jinou škodu, tedy způsobenou následkem jeho zavinění a také krádeže (*casus minor*). Tato jeho odpovědnost trvá standardně až do předání věci kupujícímu. Předáním vína se rozumí buďto odevzdání smlouveného množství amfor kupujícímu, anebo přečerpání vína *doliare* do nádob dodaných kupcem. Pokud kupující zapečetil nádobu s vínem (*si dolium signatum sit ab emptore*), která se i nadále nacházela u prodávajícího, pak se mezi římskými právníky různily názory na právní význam takového úkonu. Trebatius chápe zapečetění sudů kupujícího jako okamžik předání vína. Ulpianus však jako správný uvádí názor Labeonův, jenž zapečetění vnímá pouze jako zajištění proti záměně vína s tím, že k předání dojde teprve později.⁹⁴

A právě otázka náhodného zničení věci je mimořádně důležitá zvláště při prodeji vína, když jednou z jeho přirozených vlastností, jakožto potravinu, je jeho omezená trvanlivost. Chemické a biologické procesy ve víně přirozeně pokračují bez ohledu na právní instituty a kvalita již jednou prodaného vína se tedy může po určitém čase (a ten se může v závislosti na řadě faktorů měnit) než si kupující víno vyzvedne, zhoršit, a to zejména tím, že víno zkysne (*acor*), resp. začne se měnit na ocet, nebo jiným zkažením (zatuchnutím či zplsnivěním) vína (*mucor*) přirozenou cestou.

⁹⁰ D. 33, 6, 15 (Procul. 2 epist.).

⁹¹ S ohledem na předmět prodeje, který nás zde zajímá především, opomineme zde další formy převodu vlastnictví.

⁹² D. 18, 6, 8 pr. (Paul. 33 ad ed.): *Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptio periculum ad emptorem respiciet.*

⁹³ D. 18, 6, 10 (Ulp. 8 disp.).

⁹⁴ D. 18, 6, 1, 2 (Ulp. 28 ad sab.).

⁸⁵ D. 18, 1, 35, 5 (Gai. 10 ad ed. prov.); D. 18, 6, 4, 1 (Ulp. 28 ad sab.). Pro ilustraci je zde uvedena jako jednotka litr, kterou Římané přirozeně neznali.

⁸⁶ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York: Oxford University Press, 1996, s. 236, kap. Generic sales.

⁸⁷ D. 50, 16, 206 (Iul. 6 ex minic.): „*Vinaria vasa proprie vasa torcularia esse placet: dolia autem et serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent, cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse, quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut, cum vinum habeant, tum in vasis vinariis, cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi possit.*“

⁸⁸ D. 33, 6, 3, 1 (Ulp. 23 ad sab.).

⁸⁹ Tamtéž.

Nelze nepostřehnout, že římská jurisprudence se nevěnovala opačnému problému, tedy kdy by se kvalita vína zlepšila, jelikož i to patří k přirozeným vlastnostem vína. Jde však o proces probíhající podstatně delší čas než ten, jaký je potřebný pro zhoršení kvality. Interval mezi prodejem a předáním vína se počítal ve dnech, spíše než v letech, což je čas potřebný pro zrání vína. Římané již uměli uchovávat víno tak, aby se časem zlepšila jeho kvalita. Starší víno bylo tedy přirozeně více ceněné, a tedy i dražší, než mladší víno. Tento aspekt zohledňují i právní prameny. Ulpianus například zastává stanovisko, že za „staré“ (*vetus*) víno se má považovat veškeré víno, které není mladé (*novum*), tedy ze sklizně daného roku. Již tedy víno z loňské sklizně římský právníci považují za „staré“: *Vetus accipietur, quod non est novum*,⁹⁵ alespoň pro účely dědického řízení.

Zpět ovšem ke zhoršení vína a odpovědnosti za něj. Ulpianus v 18. knize Digest uvádí, že pokud někdo koupil víno, a to se zkažilo před tím, než si ho vyzvedl, nebude mu prodávající odpovídat za škodu, ledaže se prodávající výslovně zavázal, že bude za kvalitu vína sám odpovídat. Totéž potvrzuje také Gaius.⁹⁶

V případě prodeje vína podle množství bude odpovědnost za náhodu na straně prodávajícího, než dojde k odměření vína, přičemž nerozhoduje, zda cena byla určena za celou dodávku, anebo podle jednotky.⁹⁷

Jinými slovy, i v případě prodeje vína platila standardně zásada *periculum est emptoris*, avšak smluvním ujednáním bylo možné odpovědnost za zkažení vína do jeho převzetí zachovat na straně prodávajícího.⁹⁸ Zkysnutí, zoctovatění, zatuchnutí či zplesnivění vína tak zjevně nebylo chápáno přímo jako *vis maior*, alespoň prameny je tak nekvalifikují. Na druhou stranu byla odpovědnost za takovou vadu podrobena stejnému režimu jako *vis maior*. Podobně tomu bylo také v případě, že by víno z nádob v mezidobí uniklo z důvodu proraženého dna a prodávající by ani za takovou škodu neodpovídal.⁹⁹

Nicméně, obchodní praxe a v souladu s ní také pravověda vyžadovaly, aby si prodávající s kupujícím pro případ, že prodávající na sebe vezme odpovědnost za zkažení vína, ujednali lhůtu, do kdy bude prodávající za kvalitu prodaného vína ručit.¹⁰⁰ Pokud se tak nedohodnou, bude prodávající odpovídat až do okamžiku, kdy kupující koupené víno ochutná (*degustat*).¹⁰¹ Degustací je myšlena možnost zákazníka ujistit se o tom,

⁹⁵ D. 33, 6, 11 (Ulp. 23 ad sab.).

⁹⁶ D. 18, 6, 16 (Gai 2 cott. rer.).

⁹⁷ D. 18, 1, 35, 7 (Gai 10 ad ed. prov.).

⁹⁸ D. 18, 6, 4, 1 (Ulp. 28 ad sab.): *si non ita vinum venit, ut degustaretur, neque acoem neque mucorem venditorem praestare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere.*

⁹⁹ D. 18, 6, 1 pr. (Ulp. 28 ad sab.).

¹⁰⁰ Ulpianus výslovně uvádí, že si lze těžko představit, že někdo koupí víno, aniž by si vyhradil právo jej předem ochutnat. D. 18, 6, 4, 1 (Ulp. 28 ad sab.): *difficile autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet.*

¹⁰¹ D. 18, 6, 1 pr. (Ulp. 28 ad sab.): *Si vinum venditum acuerit vel quid aliud vitii sustinuerit, emptoris erit damnum, quemadmodum si vinum esset effusum vel vasis contusis vel qua alia ex causa. Sed si venditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subiecit: quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum, videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum.* Podrobně k tomu např. YARON, R. Sale of wine. In: DAUBE, D. (ed.). *Studies in the Roman Law of Sale: dedicated to the memory of Francis de Zulueta*. Oxford: Clarendon Press, 1959, s. 71 a násl.; ZIMMERMANN, C. D., s. 284 a násl., kap. Excursus, the sale of wine; FRIER, B. Roman Law and the Wine Trade: The Problem of „Vinegar Sold as Wine“. ZSS, 1983, vol. 100, s. 257 a násl.

že víno nezksylo, anebo se jinak nezkažilo. Kupující tedy nemůže již víno odmítnout s tím, že mu nechutná, a to i kdyby se změnila kvalita vína, aniž by zksylo.¹⁰² Degustace má kupujícímu umožnit vyvarovat se převzetí zakoupeného vína, které po uskutečnění prodeje zksylo (resp. začalo se měnit na ocet), nebo se jinak zkažilo. Pomponius dokonce zastává názor, že pokud si kupující ve smlouvě vyhradí možnost odmítnout zksylé či zkažené víno, pak i kdyby získání následně zksylého vína bylo pro kupujícího z nějakého důvodu výhodné, nelze takovou smlouvu považovat za platnou.¹⁰³

K ujednání o degustaci Ulpianus dodává kontroverzní poznámku, že teprve okamžikem ochutnání bude prodej „jakoby“ dokonán (*videlicet quasi tunc plenissime veneat*). Je otázka, jak takové konstatování interpretovat, tedy zda ujednání o degustaci v určité lhůtě posouvá okamžik perfekce samotné smlouvy, anebo zda jde o suspenzivní podmínku již perfektní smlouvy odkládající její účinnost. V prvním případě by to znamenalo, že by se prodej posouval blíže směrem k reálným kontraktům.

Náznak odpovědi nalezneme v dalším Ulpianově fragmentu, v němž se zabývá otázkou, zda prodávající, jenž se zavázal převzít na sebe odpovědnost za zkažení vína a dohodl se s kupujícím na termínu degustace, ale nakonec znemožní kupujícímu degustaci provést, bude i nadále kupujícímu odpovídat za kvalitu vína.¹⁰⁴ Tato otázka je legitimní právě z toho důvodu, jak uvádí sám Ulpianus, jelikož se odvíjí od primární otázky, zda kupní smlouva je vůbec perfektní a tedy, zda kupující má vůči prodávajícímu již právní nárok na provedení degustace, ev. na vydání vína. Ulpianus zde vyjadřuje své stanovisko opatrně, když zdůrazňuje, že jde o jeho osobní názor, a konstatuje, že záleží hlavně na ujednání smluvních stran, ale jinak bude smlouva i bez degustace platná, pokud jí prodávající úmyslně zabránil. Z toho důvodu pak bude prodávající odpovídat za kvalitu prodaného vína i po stanovené lhůtě pro degustaci.

Paulus v tomto směru srovnává právní účinky degustace s odměřením vína, které specifikuje předmět koupě:

*Alia causa est degustandi, alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat, mensura vero non eo proficit, ut aut plus aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur.*¹⁰⁵

„Jedna věc je ochutnání a jiná odměření [vína], jelikož ochutnání umožňuje odmítnutí, zatímco odměření neslouží ke zvýšení nebo snížení hodnoty prodeje, ale k určení, kolik bylo prodáno.“

Podle Ulpiana okamžik degustace souvisí pouze s odpovědností za náhodu a ta je možná pouze, pokud smlouva již vznikla. Degustaci proto nelze vnímat jako suspenzivní potestativní podmínku, ale spíše jako rezolutivní kazuální podmínku, kdy zksy-

¹⁰² Zkysnutí vína chápe římské právo jednoznačně jako škodu na víně. D. 9, 2, 27, 15 (Ulp. 18 ad ed.): *Cum eo plane, qui vinum spurcavit vel effudit vel acetum fecit vel alio modo vitia vitavit, agi posse Aquilia Celsus ait, quia etiam effusum et acetum factum corrupti appellatione continentur.* „Celsus říká, že tím se samozřejmě rozumí, že ten, kdo víno znečistí, vylije nebo jej nechá zksynout, či jiným způsobem poškodí, může být žalován podle Aquiliova zákona; protože pod pojmem zničení [*corrupti*] se rozumí také vylití či zksynutí.“

¹⁰³ D. 18, 6, 6 (Pomp. 9 ad sab.).

¹⁰⁴ D. 18, 6, 4 pr. (Ulp. 28 ad sab.).

¹⁰⁵ D. 18, 1, 34, 5 (Paul. 33 ad ed.).

nutí vína způsobí neplatnost smlouvy (viz D. 18, 6, 6), a to nezávisle na vůli kupujícího. Pomponius zde jasně dodává, že kupující se nemůže po degustaci rozhodnout, že do-
datečně zkyslé víno přeci koupí protože zkysnutím smlouva přestane platit. Splnění podmí-
nky je tedy vázáno na zhoršení kvality vína, nikoli na samotnou degustaci. Naproti
tomu odměření vína po dosažení konsenzu o prodeji vína podle jednotkové ceny má
charakter suspenzivní potestativní podmínky, jak bylo uvedeno výše.¹⁰⁶

Uvedená pravidla pro odpovědnost prodávajícího za zkažení vína do jeho předání
kupujícímu ovšem neplatí, jestliže víno v okamžiku prodeje bylo sice bezvadné, avšak
prodávající věděl, že víno se má již brzy (přirozenou cestou) zkažit a kupujícímu to
nesdělil. V takovém případě bude odpovídat kupujícímu za vzniklou škodu bez ohledu
na to, zda se k tomu výslovně zaváže.¹⁰⁷ A to navzdory principu *periculum est emptoris*.
V tomto případě totiž dodatečně a předpokládané zkažení vína nelze vidět pouze jako
důsledek přirozeného procesu, a tedy *vis maior*, ale spíše v souvislosti se zlým úmys-
lem (*dolus*) prodávajícího. Vyzádat se z odpovědnosti se prodávající nebude moci také
z toho důvodu, že škoda, která by jinak postihovala kupujícího, nenastala z důvodu,
který prodávající nemohl předvídat.

Možnost prodané víno vylít

Nabízí se otázka, jak bude prodávající vázán, pokud kupující prodlévá s degustací.
Z literatury zjišťujeme, že obvyklá lhůta pro provedení degustace byla tři dny od uza-
vření koupě. Cato starší uvádí *in triduo proximo viri boni arbitrato degustato, si non ita
fecerit, vinum pro degustato erit* – „po třech dnech bude ochutnáno poctivým mužem
a pokud ne, bude se za ochutnané považovat.“¹⁰⁸ Zdá se tedy, že existovaly určité ob-
chodní zvyklosti, které vymezovaly lhůtu pro degustaci v rozsahu spíše dní než týdnů.
Taková obvyklá lhůta však nebyla právně závazná.

Pokud tedy k dohodnuté degustaci ve vymezeném čase nedošlo, a to bez zavinění
na straně prodávajícího, pak se prodávající v první řadě zbavuje své odpovědnosti za
škodu na předmětu koupě.¹⁰⁹ Nastává *mora emptoris*, resp. *mora creditoris*, prodlení
věřitele, které v případě prodeje vína má specifický charakter. Oproti jiným případům
prodlení věřitele, může v případě nevzvednutého vína prodávající víno dokonce i vy-
lít, a tedy předmět obligace zničit: *licet autem venditori vel effundere vinum*.¹¹⁰ Je to
jeden z mála takových případů, které římské právo zná.

Pro možnost prodané víno vylít musí být splněno několik podmínek. V první řadě
musí prodávající kupujícího za přítomnosti svědků nejprve znovu vyzvat k vyzvednutí
vína, a výslovně jej upozornit, že pokud tak neučiní, může víno zničit. Vedle toho může
kupujícímu účtovat nájemné za nádoby, v němž je prodané víno uskladněno, anebo si

¹⁰⁶ D. 18, 1, 35, 5 (Gai 10 ad ed. prov.).

¹⁰⁷ D. 18, 6, 16 (Gai 2 cott. rer.).

¹⁰⁸ Cato, *De agricultura* 157, 148.

¹⁰⁹ D. 18, 6, 18 (Pomp. 31 ad q. muc.): *cum moram emptor adhibere coepit, iam non culpam, sed dolum
malum tantum praestandum a venditore*; D. 18, 6, 5 (Paul. 5 ad sab.): *Si per emptorem steterit, quo
minus ad diem vinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo venditoris interceptum esset, non debet ab
eo praestari*.

¹¹⁰ D. 18, 6, 1, 3 (Ulp. 28 ad sab.).

sám může pronajmout cizí nádoby k uskladnění vlastního vína a kupujícímu účtovat
náklady na takové uskladnění. Případně též prodávající může již prodané víno prodat
dál, přičemž takové právní jednání chápe jako jednání v dobré víře. Ulpianus nicméně
doporučuje, aby prodávající pokud možno využil možnost pronajmout si jiné nádoby
na uskladnění vína a ponechal víno pro kupujícího co nejdéle to jen jde. Současně
zdůrazňuje, že prodávající by měl konat tak, aby náklady nebo případnou škodu, která
kupujícímu může vzniknout z reakce prodávajícího na jeho prodlení, minimalizoval.¹¹¹
Jestliže však bude prodávající nucen víno vylít, měl by jej před tím vědrem odměřit, aby
bylo patrné, kolik škody kupujícímu přesně vzniklo.¹¹²

Ovšem pokud jsou v prodlení obě smluvní strany, pak podle Labeona by odpověd-
nost měla být na úkor kupujícího, spíše než prodávajícího. Roli by hrálo zejména to,
který z nich byl v prodlení jako první. Jestliže obě smluvní strany nesou zavinění na
zpoždění s předáním vína, bude se mít za to, že prodlení zavinil pouze kupující, což
Labeo zdůvodňuje tím, že prodávající nemůže být činěn odpovědným za zpožděnou
dodávku, jestliže jí kupující není ochoten přijmout.¹¹³

Pokud je předmětem obchodu nikoli víno v amforách, nýbrž *vinum doliare*,
má se za to, že jestliže si strany neujednají jinak, jsou srozuměny s tím, že víno bude
u prodávajícího uskladněno tak dlouho, dokud prodávající nebude *dolia* potřebovat
pro uskladnění další produkce vína. Gaius k tomu však dodává, že pokud je prodává-
jícím obchodník s vínem, jenž svá *dolia* potřebuje pro častější dodávky vína, může být
víno z nádob odstraněno i dříve, pokud je prodávající potřebuje.¹¹⁴

Podle Pomponia, pokud je prodávající v prodlení s dodávkou vína, resp. nese za-
vinění na opoždění s předáním prodaného vína, vznikne mu povinnost zaplatit ku-
pujícímu cenu vína, a to ve výši, kterou mělo v okamžiku prodeje, nebo v okamžiku
vynesení rozsudku, a to buďto podle místa prodeje, anebo vynesení rozsudku, vždy tu
vyšší.¹¹⁵ Pokud prodlení s předáním zavinil kupující, bude on muset zaplatit vyšší cenu
dle právě zmíněných variant.

Opatrování již prodaného vína

Zásadní otázkou pro odpovědnost prodávajícího za prodané víno byla úroveň, resp.
standard opatrování vína prodávajícím (*custodia*) do jeho odevzdání kupujícímu, od
níž se do značné míry odvíjel rozsah odpovědnosti za škodu na předmětu prodeje, jež
na něj přecházel perfekcí smlouvy.

Prodávající měl v době mezi účinností smlouvy a předáním víno opatrovat jako
diligentissimus pater familias, tedy dle standardu nejsvědomitějšího vlastníka, podobně
jako třeba vypůjčitel (komodatář).¹¹⁶ Měl tedy věc opatrovat co nejsvědomitějším mož-

¹¹¹ Tamtéž: *ut quam minime detrimento sit ea res emptori*.

¹¹² D. 18, 6, 1, 4 (Ulp. 28 ad sab.): *per corbem venditorem mensuram facere et effundere*.

¹¹³ D. 19, 1, 51 pr. (Lab. 5 post. a iav. epit.).

¹¹⁴ D. 18, 6, 2 pr. (Gai 2 cott. rer.): *si vero mercator est, qui emere vina et vendere solet, is dies spectandus
est, quo ex commodo venditoris tolli possint*.

¹¹⁵ D. 19, 1, 3, 3 (Pomp. 9 ad sab.).

¹¹⁶ D. 18, 6, 3 (Paul. 5 ad sab.): *Custodiam autem venditor talem praestare debet, quam praestant hi quibus
res commodata est, ut diligentiam praestet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet*.

ným způsobem, nikoli jen způsobem, jak je obvyklé při úschově věci, kde má depositář opatrovat svěřenou věc způsobem, jakým opatruje své vlastní věci (*diligentia quam suis*). *Custodia* zahrnovala odpovědnost nejen za zaviněnou škodu, ale také za škodu vzniklou následkem tzv. nižší náhody (*casus minor*), jež zahrnovala zejména krádež. Odpovědnost za *vis maior (periculum)* přecházela perfekcí smlouvy na kupujícího, jak již bylo uvedeno. To znamenalo, že musel uhradit kupní cenu i v případě, že předmět koupě zanikl.

Pokud tedy prodávající opatroval prodanou věc jako nejpečlivější vlastník, odpovídal standardně za zavinění a krádež. Pokud však opatroval věc méně svědomitě, zvýšila se jeho odpovědnost na maximum a ručil tedy i za *vis maior*. Jestliže tedy opatroval víno náležitým způsobem a kvalita prodaného vína se přesto zhoršila, neodpovídal kupujícímu za takovou škodu a ten musel uhradit kupní cenu. Předpokladem však bylo, aby škoda na víně nastala za okolností, jimž nebylo možné reálně předejít (*damnum fatale*), anebo v důsledku velkého násilí: *fatale damnum vel vis magna sit excusatum*.¹¹⁷ Míra odpovědnosti prodávajícího se tedy odvíjela do značné míry od způsobu, jakým měl věc opatrovat.

Jak bylo ukázáno výše, víno bylo poměrně častým námětem právních témat v pramenech římského práva. Důvodem byl jak hospodářský význam vína jakožto komodity, tak specifika vína, jakožto potraviny, která mívá při prodeji povahu druhově vymezeného předmětu, a která má také omezenou trvanlivost. Vedle kupní smlouvy věnovala římská jurisprudence značnou pozornost také vínu jakožto předmětu dědického odkazu, předmětu zpracování (specifikace), předmětu deliktního jednání při protiprávně způsobené škodě a i v řadě dalších institutů.

Lze tedy uzavřít, že pakliže ve víně někdo hledá pravdu, může ji nalézt v pramenech římského práva.

PERSONA SERVILIS

Karel Beran¹¹⁸

Troufám si tvrdit, že pokud si má dnešní právník vzpomenout na nějaký institut, který si bezpečně pamatuje ze svého studia římského práva, potom se mu mezi prvními vybaví institut otroka. Je tomu tak zřejmě proto, že otroctví považujeme dnes za něco natolik překonaného, že je to kuriózní, a tedy zvláštní a hodné zapamatování. To, co si zároveň v souvislosti s otrokem bezpečně pamatujeme, je tvrzení, že otrok není osobou, nýbrž věcí. Proto ho lze prodat, pronajmout či darovat. Být otrokem proto musí znamenat nebýt osobou. Při bližším pohledu se však ukazuje, že otrok byl samotnými římskými právníky považován nejen za věc, nýbrž současně také za osobu. Odpověď na otázku, jak mohl být otrok zároveň věcí a zároveň osobou, vyžaduje nejprve objasnit, co znamená být osobou a proč má být člověk osobou? V návaznosti na to lze také ukázat, v jakém smyslu lze uvažovat o právní osobnosti otroka, a co tedy znamená, resp. znamenala, osoba otroka (*persona servilis*).

Byl otrok osobou?

Být osobou znamená způsobilost mít práva a povinnosti.¹¹⁹ Pokud člověku tato způsobilost náleží, pak je v právním řádu označován jako osoba,¹²⁰ resp. přirozená osoba. Důvod, proč je člověk chápán jako přirozená osoba, lze vysvětlit dvojím způsobem, oba však souvisejí s protipólem osoby přirozené, tedy s osobou právníckou. Přirozenou osobu můžeme jako přirozenou chápat proto, že ji lze přirozeně, tedy v přirozeném prostředí našimi smysly poznávat. Přirozenost člověka jakožto osoby tedy spočívá v jeho tělesné schránce, která umožňuje všem ostatním poznat, že se jedná o člověka a tedy osobu. Naopak právnícká osoba je z tohoto hlediska nepřirozená, neboť ji nikdo svými smysly poznat nemůže. Tím se také vysvětluje, proč byla právnícká osoba zpočátku označována jako „osoba mystická“, tedy vlastně nadpřirozená.¹²¹

¹¹⁸ Autor děkuje za podnětné připomínky k tomuto textu, jakož i pomoc při vyhledání odkazů na originální prameny JUDr. Janu Šejdlovi, Ph.D. Veškerou odpovědnost za omyly či nedostatky této statě však nese autor.

¹¹⁹ Stejně tak tomu bylo i v římském právu. K tomu viz SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 51 a 52.

¹²⁰ K tomu srovnej: BERAN, K. Proč a kdy byla nahrazena „osoba“ právním subjektem? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, č. 2, s. 108–117. HURDÍK, J. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 18. HURDÍK, J. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2000, č. 3. LÜBTOW, U. Zur Theorie des Rechtssubjektes und ihrer geschichtlichen Entwicklung. In: BICKEL, D. / HADDING, W. / JAHNKE, V. / LÜKE, G. (Hrsg.). *Recht und Rechtserkenntnis: Festschrift für Ernst Wolf zum 70. Geburtstag*. Köln: Heymann, 1985, s. 448 a násl.

¹²¹ K tomu srovnej: ELIÁŠ, K. Masky a démoni (o přístupech soukromého práva k právníckým osobám). *Právník*, 2010, č. 11, s. 1098 a násl.

¹¹⁷ D. 18, 6, 2, 1 (Gai 2 cott. rer.).